

Only God can Judge me - занаятчии vs. артисти

Резюме: Настоящото изследване проследява развитието на татуирането в България. Акцентирано е върху развитието и професионализирането на този бранш. В текста хората, които се занимават с татуировки са разделени на три основни групи, с цел по-лесното разбиране на пътя на израстване в този новосъздаден бранш. Описани са различните стадии на обучение, чрез които любителите стават татуисти и артисти. Проследяват се и проблемите, свързани с липсата на асоциация, която да налага контрол върху нелегалните студиа и невъзможността на държавните регулатори за налагане на строг контрол.

Abstract: The current study follows the development of tattooing in Bulgaria. Emphasis is placed on the professionalization of this industry. In the text, the people who deal with tattoos are divided into three main groups, in order to be easily understood the professional growth in this newly created field. There are described the different stages of training, through which amateurs become tattooists and tattoo artists. Also, attention is paid to the problems with the lack of a tattooist association for taking measures against the unauthorized studios, which leads the government regulators to the inability for imposing strict control.

Ключови думи: Татуировки, татуисти, тату артисти, занаятчии

Key words: Tattoos, tattooists, tattoo artists, artisans

Настоящата статия проследява промяната в нагласите към татуировките в края на ХХ и началото на ХХІ век. Направен е опит за анализиране на професионалната страна на това набиращо все повече популярност изкуство. На базата на сравнителен анализ ще бъдат представени професионалистите, работещи в сферата, като ще бъдат категоризирани в различни групи, както и ще бъдат въведени нови термини за различните подкатегории. Идеята за такъв тип изследване е провокирана от липсата на проучвания относно татуирането в България, с изключение на магистърска теза, защитена през 2020 г. (Стоянова 2020). Въпреки направените интервюта с професионалисти, дори и при това съвременен изследване, образът на професионалиста липсва. Този текст ще обърне внимание именно на хората, които се занимават с този тип изкуство.

След това въведение е нужно да се пристъпи към началото и същинската част. Първо ще се акцентира върху заглавието. В свое интервю за БНТ Емил Сапаревски споменава, че: *„Бумът на татуировките навлиза през 1992 година, след като Марио*

Янков се завръща от чужбина и в уличка срещу Военната академия открива първото в България професионално студио.“ Въпреки че татуировките са познати на тази територия много преди това, в края на XX век вече може да се говори за професионални студиа. Естествено, по този начин започва и популяризирането и масовизацията в България. В интервюта с професионалисти, занимаващи се в тази сфера, излиза информация, че техниката се поръчва от чужбина, както и че различни модели и идеи идват чрез западни списания. Често изображенията, които хората поставят върху кожата си, са проводник на чужда култура. Поради тази причина изборът на заглавие на статията не е случаен. Голяма част от изображенията, навлизащи в България са продиктувани именно от чужди влияния и моди. Такъв е и примерът с “Only God can judge me”, този надпис спокойно може да бъде приет като символ на най-разпространената татуировка. *“А за мене е твърде малко нещо да бъда съден от вас или от човешки съд; даже аз не съдя сам себе си. Защото, при все че съвестта ми в нищо не ме изобличава, пак с това не съм оправдан; защото Господ е, Който ще ме съди*¹. Първоначалният вариант на тази фраза носи своите библейски корени. Въпреки това, през XX век смисълът започва да се променя. Изключителна популярност набира сред гангстерските групировки, но масовизацията на този израз идва по-късно – през 1996 г. Произходът на фразата в днешно време не е толкова свързан с библейските значения и тълкувания. Популярността на сентенцията идва благодарение на едноименната песен на 2Pac от последния му записан приживе албум. Освен това, една от неговите татуировки включва именно изречението „Only god can judge me”. Често тази фраза е свързвана с идеологията на голяма част от гангстерите в САЩ, които смятат, че са над закона и могат да бъдат осъждани само от по-висша сила. След смъртта му през 1996 г. популярността му нараства още повече, доказателство за това е и че посмъртно са издадени седем албума. Фен базата на рап изпълнителя нараства главоломно в годините след смъртта му. Така, в края на 90-те години на XX век и началото на новото хилядолетие, тази фраза започва да се превръща в една от най-масовите татуировки. В годините значението продължава да се трансформира и постепенно отпада криминалният смисъл и започват да се появяват нови значения.

Сюзън Бенсън отбелязва, че татуировките и пиърсингите могат да служат като личен дневник. Според нея телесните модификации са нещо, което се прави с пълно

---

¹ Коритяни 4:3-4

самосъзнание и често са всеобщо показвани, така този акт се появява като знак на себепритежание (Бенсън 2000:249). В случая културата на новото време носи и своя нов начин за мислене. Идеята за собственост над тялото позволява на хората да правят с него каквото пожелаят и да го украсяват както намерят за добре. Така татуировката “Only God can Judge me” постепенно започва да носи точно тази идея, според която човек е господар на собственото си тяло. Татуировките надписи, поради своето естество, имат една особеност и тя е свързана със стила на изписване. Доста често се търсят различни шрифтове, вариации на курсив, които да направят татуировката по-привлекателна. Така този израз започва да се превръща в символ на най-масовата татуировка, която привидно носи дълбок смисъл, но всъщност служи предимно като декорация на тялото. При нея артистичността е поставена в граници и по този начин тя може да бъде правена от почти всеки, занимаващ се с татуиране.

Надписът показва особено съчетание от индивидуализъм, артистична интерпретация и конформизъм (конформизъм, доколкото представлява не просто чужда заемка, но и масова чужда заемка), които стоят в основата на разглежданите тук феномени. Фокусът пада върху хората, които се занимават с татуировки, а не толкова върху тези, които избират да украсят тялото си. Поради липса на изследвания по тематиката, ще си позволим да въведем условна класификация на професионалистите. Те ще бъдат разделени в няколко категории с цел по-дълбоко навлизане в спецификите. Първата група условно ще наречем „любители“. Това са хората, които не могат да бъдат поставени в никоя от категориите на професионалистите. Всеки един професионалист започва от това стъпало. То е свързано с първоначалния интерес към тату изкуството и по-скоро тръгва с любопитството. Част от респондентите, занимаващи се професионално с рисунки върху кожата, споделят, че са започнали на приятелски начала. Често са татуирали предимно себе си, както и свои приятели, като тази услуга се извършва безплатно. По-старите професионалисти споделят и за времето през социализма, когато достъпът до машини е бил почти невъзможен и поръчването на техника от чужбина е било сложен, дълъг и изключително възпрепятстван процес, тъй като държавата е пречела „за да не излиза валутата на страната в чужбина“². Тогаво често са били принудени да използват „примитивна техника“, тъй като този труд не е попадал в никоя професионална

---

² Интервю с Е.С., личен архив.

категория. Любителите правят татуировки случайно и за кратък период от време. Техниката, с която боравят е добре позната в казармата или в затвора. „Бях си избрал един паяк да ми нарисова. Ама да е малък и да не се гледа много. А оня вика: „ааа, ся аз толкоз малко не мога“. А това е примитивна работа. То клечки кибрит, между тях слага една игличка, връзва ги с конец и започва да ти пука кожата и да ти вкарва мастилото.“³. „...И при нас имаше един дето правеше татуировки. Той с игла, с конец там пуска мастилото. И аз си татуирах един орел. Щуротии разни. Не знам колко игли, туш там дупчи. Не е като сега...“⁴. Често тези, които познават техниката на вкарване на мастило под кожата не е задължително да бъдат добри художници. За изграждане на изображение се използват различни шаблони, взети от списание или нарисувани от друг. „Номеро беше да има кой убаво да ти го нарисова, он бръснаро правеше, ама не може да види къде е фанало, къде не е фанало, не е като сега“⁵.

---

³ Информатор: Кр. Г., роден 1971 г. в с. Брястовица, Пловдивско. Служил 1989-1991 г. Записът е направен в гр. Пловдив през юли 2013 г. Записал: Илия Вълев, Велико Търново.

⁴ Информатор 1: С. Д. А., роден 1967 г. с. Букувец, Видинско. Служил 1985-1987 г.

Записът е направен в с. Кошава, Видинско през юни 2013 г. Записал: Илия Вълев, Велико Търново.

⁵ Интервю с Й.Й., личен архив

Снимка 1. Пример за татуировка, правена от любител татуист. Снимка, личен архив

Разбира се, тези случаи са само част от примерите. По-късно, в началото на XXI век, ситуацията започва да се променя. Техниката за татуиране започва да става все по-достъпна. Респонденти споделят и за подаряване на остарели машинки от приятели. С развитието на онлайн търговията, отворения пазар и нарастването на популярността на различни сайтове като <https://www.aliexpress.com/> техниката за татуиране става все по-леснодостъпна. При разглеждане на различните оферти се вижда, че за по-малко от 100 лв. може да се набави цялостно оборудване, при това с безплатна доставка. В днешно време абсолютно всеки може да се занимава любителски с това начинание. Спецификата обаче е, че дизайнните на татуировките са по-опростени и се състоят предимно от контур. Избират се по-прости и лесни за изпълнение изображения. Така основната идея на желаещите да се татуират при приятел, който не се занимава професионално, е

притежанието на татуировка, без значение каква. Естествено, хората занимаващи се професионално с татуиране не гледат с добро око на тази практика, тъй като резултатите от нея рефлектират и върху тяхната работа. Дейността на любителите, които се занимават с татуиране като хоби, всъщност поражда и някои проблеми. Един от тях е опитът за подбиване на цените на професионалистите. Респонденти споделят, че благодарение на този тип татуиране, често клиентите, идвайки на консултация започват да смъкват първоначалните цени и да предлагат символични суми от порядъка на 20-30 лв. По този начин работата на професионалните татуисти започва да се обезценява, което от своя страна води до подценяване на взаимовръзката цена-качество. В защита на своята теза професионалистите изтъкват, че евтината техника и мастила не могат да се сравняват с качествените машини и материали, тъй като това се отразява и на самото изображение. Лошите изображения влияят на мнението относно този бранш и неговия имидж, като препотвърждават обществения стереотип, наложен благодарение на казармените и затворническите татуировки.

Любителите, занимаващи се с татуировки, са важна част от развитието на този бранш. Условно те могат да бъдат определени като първото стъпало към професионално развитие в тази сфера. Следващата категория може да бъде наречена групата на татуистите (занаятчии). Ще бъде заимствана част от класификацията при занимаващите се с традиционни занаяти, тъй като логиката на израстването в татуисткия бранш е сходна. Петър Хаджиев свидетелства, че *„След Освобождението (между 1900-1914) занаятът се усвоявал в продължение на 4 години. Първата година чиракът работи за без пари и го хранят родителите. Втората година чиракът работи за 20 лв. (годишно) и майсторът чорбаджия дава храната. Третата година по споразумение между майстора и чирака. Последният, ако напредва в занаята, майсторът му плаща до 150 лв. годишно, храната е от майстора. Четвъртата година. Калфата, според усвояване на занаята, получава до 450 лв. годишно. След 4 години калфата е бил провъзгласяван за майстор.“* (Хаджиев 2019:33). В годините между 1900-1914 кандидатите се явявали на практически изпит пред председателя на конкретния занаятчийски еснаф. След Балканската война, поради разрастването на занаята, се въвежда задължителен майсторски изпит за калфите, който вече е теоретичен и практически.

При татуистите обучението протича по сходен начин, но с някои разлики, едната от които е свързана със заплащането. Често начинаещите заплащат такса, а не получават пари, както е при занаятчиите. Първоначално дейностите, които извършват, не са толкова отговорни. Най-основното, с което се занимават е поддържането на хигиената в студиото, което ще рече дезинфекция на мястото за татуиране след всеки клиент, изхвърляне на еднократните санитарни материали като ръкавици, салфетки, стреч фолио, с което се омотава стола за татуиране. Според професионалистите, тези първи стъпки, както и обучението относно стерилизацията на многократните материали, като игли и машинки, са от изключителна важност, първо заради безопасността на работното място и здравето на клиентите и второ, за да се спазват държавните изисквания и да се поддържа стандартът на студиото. След това обучаващите се започват постепенно да навлизат в работния процес. На първо място започват да се учат как се използва машинка за татуиране. Част от респондентите споделят, че когато обучават желаещи да се захванат с този занаят, първо правят „тренировки на сухо“⁶. На учениците се връчва машинка с прикрепен молив вместо игла и рисуват върху лист хартия, за да свикнат с тежестта на инструментите и да се научат да правят прави линии. После започват да се упражняват върху плодове като портокали и грейпфрут, защото месестата кора попива мастилото и наподобява структурата на кожата. Тези плодове са също така предпочитани и заради овалната си форма, тъй като по този начин бъдещите татуисти се запознават с особеностите на естествените извивки на човешкото тяло, като на рамото, например. Постепенно обучаващите се започват да се занимават и с дизайните, част от задълженията им включва свалянето на копирки⁷ и междувременно започват да татуират върху изкуствена (синтетична) кожа. Всички тези дейности се случват под контрола на обучаващия татуист. Когато се забележи напредък обучаващите се постепенно започват да правят татуировки и върху хора, като в началото се използва същият метод като при любителите, а именно татуировки върху приятели без заплащане. Продължителността на обучение на татуистите е субективна. Това ще рече, че някои може да се обучават с години, а други да навлязат в сферата за няколко месеца.

---

⁶ Е.С, занимаващ се с татуиране от 30г.Интервюта личен архив.

⁷ Шаблоните с дизайни, които се оразмеряват спрямо частта на тялото и се нанасят на оризова хартия и след това се отпечатват на тялото.

Друга основна разлика между татуистите и занаятчиите, занимаващи се с традиционни занаяти, е изпитът. Както беше споменато по-горе, още в началото на XX век еснафите започват да организират изпити за майстори, като на успешно завършилите се дава и майсторско свидетелство. След това майсторът може да отвори своя работилница и да започне да произвежда собствена продукция. При татуистите ситуацията е по-различна. Първо, когато обучаваният е готов да започне да се занимава самостоятелно с татуиране, обикновено си търси работа в някое студио. И второ, изпитът е неофициален. Причината за това е, че в България няма създадена асоциация на татуистите, въпреки правените опити, следователно и изпитите, и издадените сертификати нямат тежест. Някои от професионалните татуисти отбелязват липсата на специализирана организация, обединяваща татуистите като минус, защото по този начин отсъства и орган, който да контролира и регулира дейността на студиата. Наличието на такава асоциация би могла да предотврати дейността на нелегалните студиа на любителите и чрез проверки да контролира изпълнението на държавните хигиенни изисквания. По-нататък в статията ще бъде обърнато повече внимание на казусите и проблемите при студиата.

След това сравнение или по-скоро след стъпването върху занаятчийската организация с цел разбирането на част от класификацията на татуистите е време да се обърне повече внимание и на последната група, а именно артистите. Според Имануел Кант *„занаятът е наемно изкуство, за разлика от художественото творчество, което е свободно изкуство“* (Кант 1980:196). От своя страна, Иван Кабаков допълва, че *„всяка ръчна изработка, предназначена за пазарна реализация (каквито са преобладаващо компонентите на занаята) от времето на Античността, е мислена като отклонение от свободното (в смисъла на възвишено и високо) изкуство, превръщайки (например) поезията и музиката в такова. Не е толкова трудно в предоставената позиция да бъдат открити разграниченията между изкуство и занаят, както и между изящни изкуства и приложни изкуства в рамките на т.нар. визуални изкуства“* (Кабаков 2016:83). Ситуацията при татуистите е абсолютно същата – първоначално всеки тръгва по един и същи път, но има и такива, които по-късно се открояват като артисти. Голяма част от тези, които минават на следващото ниво, обикновено имат и някакъв вид художествено образование – често то е средно или висше. Една от основните разлики между занаятчията и артиста е стилът. Обикновено артистите предпочитат да се специализират в един-два

стила. Все повече започва да се залага на реализма, тъй като това е може би най-трудната техника за изпълнение, която изисква години практика. *„Една от основните грешки на начинаещите татуисти е, че веднага искат да се хвърлят на реализъм, а за това се изисква много добра техника, аз също се опитвам вече да се занимавам с това, но предпочитам да се занимавам с dotwork⁸“*⁹. Стремещт към специализиране в по-малко стилове, които да бъдат усъвършенствани, предполага и една друга особеност при тату артистите. Обикновено при тях цените за изпълнение са доста по-високи, често и заради по-мощабните проекти, с които се занимават. Те също могат да си позволят да откажат работа с даден клиент, ако желанието на ответната страна не е свързано с техния стил или пък се е насочил към изображение, което е твърде разпространено. *„То изкуството винаги се предхожда от занаята. Едно време като кажеш на художник, че е занаятчия, много се обиждаха. А той занаятът си е в основата. Защото има тънкости. Има неща, които ако не знаеш, е не можеш да продължиш нататък. Основата трябва да я имаш, Изкуството нека бъде в красотата на формата.“* (Василев 2016:49). Татуистите от своя страна пък, рядко отказват работа по какъвто и да е проект. *„Никак не ми е приятно, когато в един ден ми дойдат десет човека, които искат да им татуирам символа за безкрайност или ми дойдат с нещо свалено от интернет, но няма какво да лъжа, тези малки и не особено сложни татуировки са това, което ми плаща сметките“*¹⁰. Разбира се, в България са се открили няколко студиа, заедно с техните артисти, чийто стил е лесно разпознаваем. Такива например са Емил Сапаревски със своя стил, изобразяващ статуи и „напукан камък“¹¹; Братята Смокови, които на сайта си представят артистите в студиото, описвайки стиловете, в които се е специализирал всеки един от тях – традиционен азиатски стил, полинезийски трайбъл, татуировки с надписи, реалистични и Old school татуировки. Един от респондентите споделя също, че: *„Бих искал да съм като Петя¹² и хората като видят моя татуировка, да познават, че аз съм я правил“*¹³. Това

---

⁸ Стил, който е фокусиран само над използването на черно и сиво мастило. Станал популярен през 90-те и е вдъхновен от постимпресионистични техники като Поантилизма. Най-често се използват симетрични образци, 3D ефект и използването на негативно (чрез отсъствието на точки) пространство.

⁹ Г.П, татуистка със собствено студио, занимаваща се от 7 години с татуиране.

¹⁰ В. татуист без собствено студио, занимаващ се с татуиране от 10 г.

¹¹ Определение, дадено от самия татуист.

¹² Известна със своите цветни татуировки в анимационен стил.

¹³ В. Татуист без собствено студио, занимаващ се с татуиране от 10 г.

разпознаване на стиловете и тату артистите е логично следствие на свободния достъп до информация в интернет.

Последната разлика между всички групи, занимаващи се с татуиране, е свързана и с техните ателиета. Тук отново се откриват прилики с традиционното занаятчийство. Описвайки грънчарството в Троянско, Петър Хаджиев свидетелства, че *„Троянските грънчари обикновено упражняват занаята у дома си, гдето живеят. От една страна това е удобно и практично, защото се пести време, използва се допълнителният труд на членовете на семейството, но от друга страна това е крайно нехигиенично“* (Хаджиев 2019:21). Същият проблем се наблюдава и при нелегалните студиа за татуировки. Както беше споменато по-горе, често явление при любителите татуисти е липсата на регулирано студио, което да отговаря на зададените държавни изисквания. Това е проблем, поради няколко причини. На първо място, контролът по спазването на задължителните хигиенни изисквания от различни държавни органи е невъзможен, тъй като няма регистриран съществуващ обект. Друг проблем е и занижаването на цените, което рефлектира върху работата на легалните професионалисти. Често липсата на регистрирано студио предполага и лесното укриване на доходи, следователно, ако една татуировка може да бъде на цена 20 лв. при любителите, то в легално студио такъв ценови диапазон е невъзможен, тъй като в цената, освен труда, са включени разходите по материали, отговарящи на установените европейски изисквания, данъците, както и хигиенните материали, нужни за дезинфекция и спазване на стандартите.

Татуистите, занимаващи се професионално с тази дейност, не могат да си позволят липсата на студио и работа в домашни условия. Интересното при тях обаче е, че в много случаи студиата са споделени между няколко човека. Често явление е, предимно в градовете в провинцията, тату студиото да бъде поделено между татуист, маникюрист, фризьор или друг вид козметичен специалист. За този феномен причина не е само поделянето на разходите, но и проблеми в законовата уредба относно студиата за татуировки, за разлика от художествените занаяти, които подлежат на нормативна регулация¹⁴. При занимаващите се професионално с татуировки все още няма такава

---

¹⁴ Национално сдружение „Задруга на майсторите на народни художествени занаяти“ (Задругата) е създадена през 1967 г. с постановление на МС в ДВ от 10.04.1967 г. (Постановление 525) като

организация, въпреки че първите официални и легални студиа отварят през 1992 г. Държавата не акцентира особено върху развитието на този сектор и до ден днешен част от студиата за татуировки са регистрирани като салони за красота или козметични студиа.

Снимка 2 Студио за татуировки, комбинирано с маникюрист. Град Лом, личен архив.

„Аз моето студио го регистрирах като тату студио, но държавата нямаше критерии, които да изпълнявам, затова трябваше сам да си напиша какви да са изискванията за хигиена и безопасност, според които да ме проверяват. До ден днешен татуисти, бръснари, фризьори сме на едно“¹⁵. Въпреки че в днешно време има изисквания, на които студиата трябва да отговарят, все още съществува липса на нормативна уредба, която да регулира споменатите проблеми. Поради тази причина често се наблюдава съвместната работа на татуист и фризьор. Някои от събеседниците споделят и че „единственото, което ти трябва е да имаш заверена здравна книжка и имаш право да работиш“¹⁶. В столицата също има примери за такъв тип общо работно място. „Prison Bound“ е едно от новооткритите заведения в София, което на своята територия предлага едновременно бар, бръснар и татуист. При по-високата категория, която вече определихме като тату артисти, ситуацията със студиата е различна. Тези, които се налагат като имена в определената сфера и се открояват със своя стил и професионализъм, предпочитат работата в студио, което е изцяло насочено към татуировки и пиърсинги. Още повече, че

професионална творческа организация на майсторите на народните художествени занаяти (Василев 2018:421).

¹⁵ Е.С, интервю личен архив.

¹⁶ Г.П, интервю личен архив.

според някои събеседници, вниманието към детайла е изключително важно, защото „хората, които татуирам са ходеща реклама на работата ми“¹⁷. Това е логично, защото по този начин се създава един бранд, който е с тясна насоченост и се откроява на фона на останалите. А наличието на бранд предполага и специализирани клиенти, които да обръщат повече внимание на самото изкуство, без да се противопоставят на заявените цени и тарифи.

Татуирането може да бъде възприето като пример за един съвременен занаят, развиващ се с изключително бързи темпове. Въпреки че води началото си като явление, което в миналото е било натоварено със символно значение, постепенно днес се превръща в професионално поприще. Различните професионалисти се разделят на три групи, част от делението е вдъхновено от класическата структура на занимаващите се с народни художествени занаяти. Различните групи са неизменно свързани една с друга, т.е. всеки започва като любител, след обучение става татуист (занаятчия) и малцина могат да бъдат възприети като артисти, като те се открояват със своето изкуство и постепенно го превръщат в бранд.

Библиография:

Василев, Д., 2016. *Интервюто като изследователска техника*. – В: Културният потенциал на народните и художествени занаяти. Габрово: сдружение "Фабриката", pp. 40-57. [Vasilev, D., 2016. *Intervyuto kato izsledovatelaska tehnika*. – V: Kulturniyat potentsial na narodnite i hudozhestveni zanayati. Gabrovo: sdruzhenie "Fabrikata", pp. 40-57.]

Василев, Д., 2018. *Новият живот на занаятите в Троянско от 80-те години на XX век*. – В: Троян. Документи, събития, личности. София: Фабер, pp. 406-429. [Vasilev, D., 2018. *Noviyat zhivot na zanayatite v Troyansko ot 80-te godini na XX vek*. – V: Troyan. Dokumenti, sabitia, lichnosti. Sofia: Faber, pp. 406-429.]

Кабаков, И., н.д. *Приложните изкуства като контрапункт на традицията*. – В: Културният потенциал на народните и художествени занаяти. Габрово: сдружение "Фабрика", pp. 83-90. [Kabakov, I., n.d. *Prilozhnite izkustva kato kontrapunkt na traditsiyata*. – V: Kulturniyat potentsial na narodnite i hudozhestveni zanayati. Gabrovo: sdruzhenie "Fabrika", pp. 83-90.]

---

¹⁷ Г.П, интервю личен архив.

Кант, И., 1980. *Критика на способността за съждение*. София: БАН. [Kant, I., 1980. *Kritika na sposobnostta za sazhdenie*. Sofia: BAN.]

Стоянова, Д., 2020. *Татуировките от табу до мода. Антропология на тялото и форми на конструиране на индивидуална и колективна идентичност*. Дипломна работа, защитена във ФФ на СУ „Св. Климент Охридски“ [Stoyanova, D. *Tatuirovkite ot tabu do moda. Antropologia na tyaloto i formi na konstruirane na individualna i kolektivna identichnost*. Diplomna rabota, zashtitena vav FF na SU „Sv. Kliment Ohridski“]

Хаджиев, П., 1954. *Грънчарството в Троянско. Принос към проучването му в града Троян и околните села*. София: БАН. [Hadzhiev, P., 1954. *Grancharstvoto v Troyansko. Prinos kam prouchvaneto mu v grada Troyan i okolnite sela*. Sofia: BAN.]

Benson, S., 2000. *Inscriptions of the Self: Reflections on Tattooing and Piercing in Contemporary Euro-America*. In: J. Caplan, ed. *Written on the Body- the Tattoo in European and American History*. London: Reaktion Books, pp. 234-255.

Интернет източници:

<https://tattooswizard.com/blog/tattoo-styles-explained> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://www.aliexpress.com/> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://www.britannica.com/art/pointillism> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://smokov.com/> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://srzi.bg/bg/registri> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://btvnovinite.bg/bulgaria/proverjavat-atelietata-za-tatuirovki-v-razgara-na-ljatoto.html>
(последно посетен на 06.06.2021)

<https://bntnews.bg/bg/a/muzey-razkazva-za-zarazhdaneto-na-tatuirovkite-v-blgariya> (последно посетен на 06.06.2021)

<https://biblia.bg/index.php?k=53&g=4&tr1=1> (последно посетен на 06.06.2021)

Илиана Страхилова е докторант към катедра „Етнология“, Софийски Университет „Свети Климент Охридски“. Като студент и докторант е участвала в редица научни проекти и конференции, и има няколко публикувани статии в научни издания. Научните ѝ интереси са насочени към съвременни културни явления, отношения между половете, съвременни ритуали на преход.